

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nauka.com.ua | № 5, 2021 | 27.05.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.5.89](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.5.89)

УДК 338.242:334.012.64(477)

*Т. М. Фертікова,
к. е. н., доцент кафедри економіки та підприємництва,
Чорноморський національний університет ім. П.Могили,
ORCID ID: 0000-0002-6372-5522*

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

*T. Fertikova
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Business,
Petro Mohyla Black Sea National University*

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF STATE REGULATION OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

*Метою дослідження є визначення актуальних змін у сфері державного регулювання малого бізнесу. Визначено цілі державного регулювання та пов'язані з їх реалізацією вигоди та витрати бізнесу. Запропоновано оцінювати якість державного регулювання та актуальність напрямків його реформування, виходячи з їх впливу на динаміку транзакційних витрат, зокрема, витрат взаємодії бізнесу з державою та витрат суб'єктів господарювання один з одним. Визначено, що спрощена система оподаткування стала важливим кроком на шляху зменшення фіскального тиску на малий бізнес. Але аналіз таких рейтингів як *Doing business*, Індекс економічної свободи, окремих нормативних актів у сфері регулювання малого бізнесу в Україні та стану їх виконання дає можливість зробити висновок про необхідність подальшого зменшення регуляторного тиску на бізнес загалом та малий бізнес зокрема.*

The article studies the problem of state regulation of entrepreneurship in Ukraine. The aim of this research is to identify the necessary changes in the relations between the state and small business in Ukraine. We investigate the preconditions for state regulation of business, revenues and expenses of business, associated with such regulation, analyse the trends of state regulation of business. We consider the costs of interaction of business with the state as transaction costs, including taxes and other obligatory payments, costs associated with the presence of activity limitations and illegal expenses, costs as a result of corruption in the relations between public authorities and business entities. Part of these costs are paid for useful services provided by the government to all entrepreneurs. Some business expenses are used to finance activities, in which members of society are interested. Part of these costs carried out by groups of entrepreneurs and used to finance the needs of other groups of entrepreneurs. Finally, there are transaction costs, that impede business activity, but are useful only for state bureaucratic structures, that receive additional pressure levers on business.

We analyse the features of state regulation of business in Ukraine, using data of ratings "Doing Business" and Index of economic freedom, data about the dynamic of taxation in Ukraine, studying

some government orders. To our mind fiscal pressure on entrepreneurship in Ukraine is satisfactory due to the simplified taxation system, but regulative pressure is still excessive, although there are some positive changes. It results some business costs limit business activity and are not useful based on the notions of usefulness to society. According to expert estimates, there is the need to improve the licensing system, property rights, to simplify the government requirements in starting, maintaining and closing business. The state must improve the quality of its services for business, that will reduce transaction costs of business interaction with government agencies, including corruption charges, and transaction costs of business entities in interaction with each other.

Ключові слова: малий бізнес; державне регулювання; трансакційні витрати.

Key words: small business; state regulation; transaction costs.

Постановка проблеми. Підприємництво є одним з базових інститутів ринкової економіки. Підприємництво як інститут – це законодавчі правила та неформальні норми, що впливають на рішення розпочинати бізнес, визначають вимоги щодо його реєстрації, функціонування, закриття, а також обумовлюють характер взаємовідносин між суб'єктами бізнесу та іншими суб'єктами економіки. Стан даного інституту та, відповідно, результативність бізнесу в значній мірі залежать від держави, оскільки вона є активним суб'єктом бізнес-середовища, сприятливого або несприятливого для розвитку підприємництва. Регулюючи бізнес на законодавчому рівні, держава також впливає на неформальні норми, якими керуються підприємці у своїй діяльності. Адже якість державного регулювання впливає на бажання і можливості дотримуватися законів або порушувати їх.

В дослідженні пропонується розглянути проблему державного регулювання малого бізнесу в контексті трансакційних витрат, що виникають у суб'єктів малого бізнесу в процесі їх взаємодії з державою, а також у взаємовідносинах суб'єктів бізнесу один з одним. Якість державного регулювання та актуальність напрямків його реформування пропонується оцінювати, виходячи з їх впливу на динаміку зазначених витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості регулювання підприємницької діяльності в даній статті розглядаються на прикладі малого бізнесу. Проблема його взаємодії з державою активно досліджується як вітчизняними науковцями, так і представниками інших країн, в яких, як і в Україні, актуальна проблема його низької ефективності. Вітчизняні дослідники одноставно визначають чисельні вади в системі державного регулювання даного виду підприємництва. Дискусійним є питання щодо напрямків вдосконалення взаємодії малого бізнесу та держави.

Ряд авторів зосереджується на необхідності реформування окремих аспектів такої взаємодії, наприклад, у сфері податкового стимулювання, фінансової підтримки (Буй Т. та Прімерова О., Мединська Т., Смолінська С. тощо). Іншим важливим напрямком досліджень є виявлення можливостей державного стимулювання розвитку малого бізнесу в окремих галузях чи регіонах (Васильців Т, Лупак Р., Шебанін В.). Переважна кількість науковців обґрунтовує актуальність комплексних змін у системі взаємодії держави та малого підприємництва (Варналій З., Головка О., Каюн С., Шапошніков К. тощо). Так, З. Варналій, наголошуючи на необхідності вдосконалення фіскального регулювання підприємництва «шляхом сприяння доступу до фінансування; забезпечення стабільності бюджетного фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва; підвищення прозорості адміністрування митних платежів», одночасно веде мову про необхідність зниження рівня корупції та усунення адміністративних бар'єрів на шляху розвитку бізнесу [1, с.45]. К. Шапошніков та О. Головка, відзначаючи неефективність вітчизняної системи кредитування та державної фінансової підтримки підприємництва в порівнянні з розвинутими країнами світу, пропонують значний перелік заходів від вдосконалення законодавства у сфері розвитку малих підприємств до податкового регулювання та забезпечення фінансової, інвестиційної, кредитної їх підтримки [22, с.240].

Протягом останнього року публікуються дослідження, присвячені особливостям державного регулювання бізнесу в умовах пандемії COVID-19. В умовах карантинних обмежень в розвинутих країнах поширюється практика державної фінансової підтримки малого бізнесу. Наприклад, Paycheck Protection Program в США надала банкам можливість кредитувати суб'єктів малого підприємництва під 1% річних із строком погашення від двох до п'яти років [11]. В дослідженні економістів МВФ йдеться про актуальність таких заходів державної підтримки, як позики, кредитні гарантії, мораторії на виплату боргу. Але науковці застерігають, що дані заходи тимчасово підтримують ліквідність, але не вирішують проблему платоспроможності. Крім того, шкідливою є підтримка абсолютно всіх компаній, незалежно від їх життєздатності та залежності фінансового стану бізнесу від пандемії. Перспективним вважається вибіркоче державне кредитування або стимулювання вливань капіталу приватними інвесторами в ті підприємства, низька платоспроможність яких пов'язана саме з пандемією, та які мають перспективні бізнес-моделі. Крім того, підвищується актуальність вдосконалення інструментів врегулювання неплатоспроможності та реструктуризації боргу [4].

В контексті нашого дослідження найбільш актуальними є роботи, автори яких концентруються на вадах інституційного середовища малого бізнесу, як важливій перешкоді його розвитку, та пропонують відповідні напрямки інституційних змін. Наприклад, О. Овсієнко визначає, що серед вітчизняних суб'єктів бізнесу значна частина надає перевагу таким способам підвищення ефективності бізнес-адміністрування, як отримання преференцій адміністративним шляхом та перехід до тіньового сектору економіки. Якщо держава виступає джерелом неефективних норм, це створює можливості отримання адміністративної ренти. Автор пропонує умови, за яких зросте зацікавленість бізнесу в підвищенні своєї ефективності шляхом отримання інноваційної ренти. Це загальні умови формування правової економіки, в тому числі забезпечення прав власності [9, с. 89-95].

Постановка завдання. Метою нашої статті є визначення актуальних змін у сфері державного регулювання малого бізнесу. Задачами дослідження є визначення цілей державного регулювання бізнесу та пов'язаних з ним вигод і витрат, а також виявлення і оцінка тенденцій державного регулювання малого підприємництва в Україні. Ми припускаємо, що в Україні є потенціал зниження витрат бізнесу у взаємодії з державою та витрат взаємодії суб'єктів бізнесу, що залежать від ефективності державного регулювання. Отже, існує необхідність вдосконалення інституту підприємництва, що призвело б до скорочення даних видів витрат.

Виклад основного матеріалу. Роль малого бізнесу у функціонуванні економіки та забезпеченні добробуту населення є загально визнаною і полягає у сприянні зайнятості, стимулюванні конкуренції, забезпеченні більш швидкої адаптації економіки до зміни макроекономічних умов діяльності. Але дану роль малий бізнес виконує, якщо його частка в структурі господарства є більш-менш значимою. В Україні ж частка малих підприємств (МП) та ФО-підприємців складає близько 99% з 2010 по 2019 роки, тоді як частка зайнятих в малому бізнесі коливається від 34 до 37,4% за даний період часу, а частка реалізованої суб'єктами малого бізнесу продукції не перевищувала 25,6 % [2].

Трансакційні витрати, пов'язані з бізнес активністю, можуть бути розподілені на дві групи. Перші пов'язані з відносно рівноправним співробітництвом підприємців з учасниками мікросередовища (постачальниками ресурсів, споживачами, посередниками) та внутрішнього середовища компанії. Вони пов'язані з контрактами з учасниками ринку та членами організації. Рівень цих витрат залежить від конкуренції, розвитку послуг (маркетингових, фінансових, транспортних тощо), якості організації, поточної маркетингової та фінансової успішності компанії. До другої групи трансакційних витрат віднесемо трансакційні витрати бізнесу у його взаємодії з державою. Вони пов'язані з виконанням урядом та бюрократією регуляторних функцій, з забезпеченням правового захисту, контролю за бізнесом. Величина трансакційних витрат цієї групи опосередковано впливає на витрати першої групи, оскільки низька якість правового середовища та бюрократичних послуг створює передумови для порушення суб'єктами господарювання зобов'язань по відношенню до інших економічних агентів, а також обумовлює надання окремим суб'єктам бізнесу необґрунтованих преференцій.

Державне регулювання бізнесу загалом має кілька цілей. По-перше, запровадження правил взаємодії між суб'єктами бізнесу, що створюють можливість передбачувати поведінку один одного та зменшувати ризики, пов'язані з невизначеністю такої поведінки (регулювання контрактів, прав власності, визначення припустимих інструментів конкуренції тощо). Держава створює формальні правила, на основі яких відбувається взаємодія між суб'єктами господарювання та іншими економічними агентами, якими є сама держава, кінцеві споживачі товарів і послуг. По-друге, забезпечення доходів до державного бюджету. По-третє, зменшення зовнішніх ефектів, відображених у неврахованих у цінах вигодах чи витратах, які суб'єкти бізнесу спричиняють третім особам. Наприклад, держава здійснює контроль якості продукції, впливу бізнесу на довкілля тощо. В ідеалі регулювання зовнішніх ефектів повинно сприяти перерозподілу вигод та витрат між суб'єктами, що створюють позитивні та негативні екстерналії. По-четверте, забезпечення державного впливу на структуру економіки (співвідношення малого, середнього та великого бізнесу, галузеву структуру, стан конкуренції тощо) та ефективність окремих видів бізнесу. Задля досягнення даної цілі держава може підтримувати суб'єктів підприємництва через скорочення їх витрат (наприклад, організація кредитування на пільгових умовах) або підвищення доходів (здійснення державних замовлень, надання компенсацій, як у зв'язку з надзвичайними обставинами на зразок пандемії COVID-19). З іншого боку, преференції одним суб'єктам бізнесу можуть супроводжуватися обмеженням діяльності інших.

З точки зору розвитку бізнесу найбільш актуальним є перший напрямок державного регулювання, зокрема, специфікація прав власності та створення інших правил, що допомагають підвищити ефективність взаємодії економічних агентів один з одним. Цілком природно, що доходи до бюджету, які забезпечуються бізнесом, витрачаються на різні цілі. Суб'єкти господарювання фінансують як витрати, пов'язані зі створенням сприятливого ділового середовища та отриманням важливих для бізнесу суспільних благ, так і витрати, пов'язані з виконанням усіх інших державних зобов'язань. Що стосується зовнішніх ефектів та впливу на структуру господарства й ефективність окремих його сфер, то тут йдеться про перерозподіл вигод та витрат між різними суб'єктами бізнесу. Вплив держави за даними напрямками несе переваги одним його суб'єктам та забезпечує додатковий тиск на інших. Виключенням є державні інвестиції в ті галузі, що є не вигідними для приватних інвестицій, але від наявності яких вирає бізнес в цілому.

Досягнення вищезазначених цілей державного регулювання пов'язане з державними витратами: на організацію роботи бюрократії, здійснення інвестицій у розвиток різних сфер господарювання, витратами у вигляді недоотримання частини доходів до державного бюджету внаслідок надання пільг окремим видам

підприємств. Чим більше обмежень держава запроваджує, тим більше витрат має здійснювати, щоб примусити представників бізнесу виконувати дані обмеження. Тож скорочення кількості та спрощення регуляторних норм може супроводжуватися зменшенням обсягу державних витрат на забезпечення виконання цих норм.

Отже, державні доходи, що формуються за рахунок витрат бізнесу, частково використовуються державою для фінансування надання корисних для нього послуг, які можуть зменшити трансформаційні або транзакційні витрати взаємодії суб'єктів господарювання між собою та з державою; частково використовуються для цілей фінансування, в яких суб'єкти господарювання безпосередньо не зацікавлені, тобто з точки зору інтересів бізнесу мають суто фіскальний характер. Також є витрати, існування яких можна пояснити лише з точки зору інтересів бюрократії.

Кожне рішення держави щодо бізнесу може бути оцінено з точки зору його впливу на транзакційні витрати суб'єктів господарювання як у відносинах з державою, так і у відносинах один з одним. Проаналізуємо на прикладі малого бізнесу динаміку фіскального та регуляторного тиску держави в Україні.

Більшість суб'єктів малого підприємництва, зокрема, близько 75-80 % ФОП, перебуває на спрощеній системі оподаткування. Протягом останніх років їх кількість зростала, що є свідченням привабливості даної системи оподаткування для малого бізнесу. Фіскальні зобов'язання «спрощенців» передбачають сплату єдиного податку, який з 2012 року повністю залишається в місцевих бюджетах, та єдиного соціального внеску (ЄСВ). З 2015 року існує чотири групи платників єдиного податку. В 2020 р. для всіх груп було збільшено граничний обсяг річного доходу: з 300 тис до 1 млн для першої групи, з 1,5 до 5 млн для другої та з 5 до 7 млн для третьої [8]. Виходячи з правил нарахування єдиного податку та ЄСВ, динаміки кількості платників єдиного податку, частки єдиного податку у місцевих податках та зборах та доходах зведеного бюджету податкове навантаження на підприємства та ФОП, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, можна оцінити як задовільне (див. табл. 1). Але потрібно врахувати, що в умовах неможливості здійснювати діяльність, наприклад, як у випадку запровадження державою карантинних обмежень, підприємцям на спрощеній системі стає проблематично виконати зобов'язання із сплати податку та ЄСВ.

Таблиця 1.
Єдиний податок та його частка в структурі доходів бюджету

	Єдиний податок, млн грн.	Частка єдиного податку у місцевих податках та зборах, %	Частка єдиного податку у доходах зведеного бюджету, %	Темп зміни єдиного податку відносно попереднього року, %
2014	7413,3	92,0	1,63	
2015	10974,7	40,6	1,68	48,0
2016	17167,1	40,6	2,19	56,4
2017	24083,4	45,2	2,37	40,3
2018	29564,2	48,4	2,5	22,8
2019	35270,2	47,9	2,73	19,3
2020	38031	50,2	2,76	7,8

Складено за даними: [6].

Опосередкованим підтвердженням цього є високі оцінки в рейтингу за Індексом економічної свободи за такими складовими як податкове навантаження та фіскальне здоров'я. У звіті за 2021 р. податкове навантаження на бізнес в цілому оцінене у 88,7 балів із ста, фіскальне здоров'я у 87,7 бали. Це єдині дві складові, за якими Україна відноситься до вільних країн та за якими має місце найбільший приріст балів в порівнянні з попереднім роком. Задовільне значення має показник свободи торгівлі (79,2). Відносно високими є значення за такими складовими як свобода бізнесу (63,5) та монетарна свобода (65,8). Найгірше оцінюється стан фінансової (30) та інвестиційної (35) свободи, і доволі низько – свобода на ринку праці (48,7) та стан державного впливу на економіку. Незадовільні значення Україна має за всіма трьома складовими такої частини індексу, як верховенство закону (права власності (48,5), юридична ефективність (41,1), урядова чесність або захист від корупції (37,9)), а також за такою складовою як урядові витрати (48,2). В підсумку за Індексом економічної свободи-2021 Україна потрапила до складу переважно невольних країн з кількістю балів 56,2. Серед країн Європи вона перебуває на останньому місці, серед 178-и країн рейтингу - на 127-му [20, с.10, с.58, с.421].

В порівнянні з 2015 р. загальна кількість балів зросла на 9,3. Одним з найвищих в даному році було значення фіскальної свободи. Найбільшого прогресу протягом останніх років Україна досягла за позиціями, що характеризують верховенство права та урядові витрати, а також інвестиційну свободу, хоча оцінка стану даних складових залишається низькою. Майже без змін залишився стан свободи на ринку праці та свободи бізнесу. За показниками монетарної свободи та свободи торгівлі значення Індeksu – 2021 погіршилися в порівнянні з 2015 р. [19, с.444].

Одним з важливих нормативних актів у сфері регулювання стану малого бізнесу є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 2013 р.. В ньому визначено, що державна політика в сфері малого та середнього підприємництва (МСП) має змінюватися в

напрямах спрощення ведення обліку та звітності в сфері оподаткування, запровадження спрощеної системи оподаткування, залучення суб'єктів МСП до постачання продукції для державних і регіональних потреб, забезпечення державної фінансової підтримки МСП, сприяння розвитку інфраструктури, спрощення дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), забезпечення підготовки кадрів для МСП та сприяння використанню ними новітніх технологій [7]. Цим Законом передбачено значний за обсягом перелік видів фінансової державної підтримки, а також інформаційна, консультативна, кадрова підтримка суб'єктів МСП з боку держави. Закон є корисним з точки зору визначення цілей, напрямків, повноважень різних органів влади у сфері державної підтримки МСП, але його виконання поставлено в залежність від розробки інших нормативних актів чи внесення змін до вже існуючих.

На законодавчому рівні протягом останніх років приймаються нормативно-правові акти, якими анонсуються завдання в сфері державного сприяння розвитку МСП, а також завдання в сфері його дерегуляції. Так, в 2018 р. було затверджено план заходів з реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [3]. В огляді реалізації даної Стратегії зазначається, що всі передбачені нею заходи виконані за напрямками «Підсилення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу МСП», «Популяризація підприємницької культури та розвиток підприємницьких навичок». Найгірше співвідношення виконаних та запланованих заходів має місце за напрямками «Спрощення податкового адміністрування для МСП (три з п'яти), «Покращення доступу МСП до фінансування» (три з шести).

В грудні 2019 р. розпорядженням КМУ було затверджено План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращання бізнес-клімату (128 завдань, значна частина яких запланована на 2020 рік) та План дій щодо підвищення позицій України в рейтингу Світового банку Doing business (26 завдань переважно на 2020 рік) [10]. Дане розпорядження зробило такими, що втратили чинність, п'ять подібних розпоряджень, прийнятих в 2015 – 2018 рр. До речі, у 2015 р. було затверджено Дорожню карту, що включала 57 заходів, імплементація яких мала сприяти досягненню такої цілі, як входження до перших 50-и країн у рейтингу Doing business в 2016 р. та в наступні два роки – в перші 20 країн рейтингу [5]. По факту з 2015 по 2020 рр. Україна піднялася до 64-ого місця (див. табл. 2).

Таблиця 2.
Позиції України в рейтингу Doing business

Рік	Місце в рейтингу	Кількість балів	Кількість позицій, за якими відбулося спрощення ведення бізнесу
2015	96	61,52	1
2016	83	63,04	1
2017	80	63,9	2
2018	76	65,75	3
2019	71	68,25	3
2020	64	70,2	6

Складено за даними: [12-17].

За звітами Doing business можна відстежити, за якими напрямками держава більш успішно здійснює кроки в плані створення кращих умов для розвитку МП, а за якими позитивних змін не відбувається (див. табл. 3)

Таблиця 3.
Зміна стану умов ведення бізнесу за складовими Doing business

Складова рейтингу	Кількість балів (0-100) у рейтингу 2015 р.	Кількість балів (0-100) у рейтингу 2019 р.	Зміна (%)
Започаткування бізнесу	87,35	91,07	4,3
Отримання дозволу на будівництво	75,29	76,91	2,2
Отримання доступу до електричних мереж	32,65	59,17	81,2
Реєстрація прав власності	74,82	69,74	-6,8
Отримання кредитів	75	75	0
Захист прав міноритарних акціонерів	48,33	58,33	20,7
Сплата податків	70,33	79,35	12,8
Міжнародна торгівля	53,96	77,62	43,8
Виконання контрактів	66,25	63,59	-4,0
Вирішення неплатоспроможності	31,17	31,72	1,8

Складено за даними: [12, 16].

У звіті 2015 р. досягненням України визначалося спрощення сплати податків компаніями внаслідок впровадження електронної системи для заповнення і сплати окремих їх видів [12]. У звіті 2016 р. позитивним зрушенням відмічається спрощення започаткування бізнесу (зменшення часу, необхідного для реєстрації ПДВ, та усунення плати за реєстрацію бізнесу) [13]. Наступний рік відзначився укріпленням прав міноритарних акціонерів та покращенням у сфері виконання контрактів за рахунок можливості сплачувати судові збори онлайн та спрощення процедури розгляду малих скарг [14]. У рейтингу 2018 року зазначено покращання за трьома напрямками: отримання дозволів на будівництво (зменшення плати), захист прав міноритарних акціонерів, сплата податків (зменшення ставки ЄСВ) [15]. У 2019 р. відзначаються позитивні зрушення в сфері захисту прав міноритарних акціонерів, міжнародної торгівлі та виконання контрактів [16]. Зокрема, було запроваджено пілотну версію електронних судів, що забезпечує електронне спілкування між суддями, учасниками судових процесів, надає можливість електронної подачі заяв, обслуговування процесу та оплати судових послуг. Також було модернізовано інструменти ведення справ для суддів та адвокатів та покращено автоматичний розподіл справ [21, с.485]. У рейтингу 2020 р. зазначено такі напрямки полегшення ведення бізнесу: спрощення процедури отримання дозволів на будівництво (через усунення вимоги наймати зовнішнього незалежного проектантa й інженера технагляду, запровадження системи онлайн повідомлень, зменшення вартості дозволу на будівництво в межах Києва); підключення до електромереж (через упорядкування процедури видачі технічних умов та запровадження географічної інформаційної системи); реєстрація прав власності (підвищення прозорості земельної адміністративної системи); отримання кредитів (покращання доступу до інформації по кредитах через запровадження Національного кредитного реєстру в НБУ); захист міноритарних акціонерів (через вимогу кращого розкриття угод із зацікавленими сторонами); міжнародна торгівля (зменшення часу на імпорт через спрощення вимог до сертифікації автозапчастин) [17].

Отже, протягом шести останніх років місце України в рейтингу країн підвищилося на 32 позиції, а загальна кількість балів зросла на 8,68. Здійснюються кроки щодо покращання умов ведення бізнесу, але радикальні зрушення за зазначений період часу відбулися лише за трьома позиціями. В 2019 р. в порівнянні з 2015 р. на 81,2% збільшилася кількість балів за позицією «отримання доступу до електричних мереж», на 43,8% - за позицією «міжнародна торгівля» та на 20,7% - «захист прав міноритарних акціонерів», причому остання практично не має відношення до малого бізнесу. За трьома позиціями відсоткова зміна кількості балів не перевищила 4,3%, а за такими важливими питаннями, як реєстрація прав власності та виконання контрактів стан погіршився.

В 2020 р. в Міністерстві економіки заявили, що з урахуванням змін, запроваджених у 2020 р., Україна має просунути в рейтингу не менше ніж на 10 позицій завдяки вдосконаленню правових норм у сфері захисту прав міноритарних акціонерів, реєстрації власності та врегулювання банкрутств [18]. Зокрема, з осені 2020 р. вступив в дію Кодекс України з процедур банкрутства, який має сприяти оптимізації відповідної процедури завдяки кращому захисту прав кредиторів, спрощенню та пришвидшенню банкрутства, запровадженню більш прозорих процедур продаж через електронні платформи, забезпеченню можливості банкрутства ФОП з ініціативи підприємця [21, с.490-491].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Державне регулювання бізнесу формує певний рівень трансакційних витрат суб'єктів бізнесу як у взаємодії один з одним, так і у взаємодії з державою. Отримані за рахунок цих витрат доходи частково використовуються державою для фінансування надання корисних для бізнесу послуг, частково - для здійснення державою інших функцій, в яких зацікавлене суспільство. Частина доходів, отриманих від одних суб'єктів бізнесу, використовується для задоволення потреб інших. Нарешті, існують витрати бізнесу, пов'язані з регулятивними нормами, які стримують його розвиток, але є корисними для бюрократичних структур, оскільки забезпечують додаткові важелі впливу на бізнес.

Аналіз динаміки складових індексу економічної свободи, рейтингу Doing Business, законодавчих актів у сфері регулювання бізнесу та їх виконання дає змогу зробити висновок про повільне зменшення державного тиску на бізнес загалом та малий бізнес зокрема, та, відповідно, деяке зменшення трансакційних витрат бізнесу у взаємовідносинах з державою. Ця тенденція відображена у створенні формально сприятливої для малого бізнесу спрощеної системи оподаткування, в покращанні умов започаткування бізнесу, в тому числі спрощенні процедури отримання дозволів на будівництво та забезпечення доступу до електромереж, забезпеченні відносної свободи торгівлі. В той же час в країні не створено сприятливих умов для інвесторів, зберігаються проблеми забезпечення прав власності та юридичної ефективності, є недосконалими процедури податкового адміністрування, вирішення питання неплатоспроможності, закриття підприємств, забезпечення виконання контрактів. Не дивлячись на позитивні зрушення, ситуація з цими показниками легкості здійснення підприємницької діяльності далека від ідеальної в порівнянні з іншими країнами та потребами вітчизняних підприємців. Також є умови ведення бізнесу, що залишаються стабільно несприятливими. Цілі, які ставить перед собою держава у сфері регулювання діяльності малого бізнесу, досягаються частково.

Зменшення регуляторного та фіскального тиску на бізнес має свої межі, але в Україні цей тиск за вищезгаданими параметрами є надмірним в порівнянні з іншими країнами. Зважаючи на експертні оцінки, є потреба у вдосконаленні захисту прав власності, подальшому спрощенні державних вимог щодо започаткування, ведення та ліквідації бізнесу. Це сприятиме зменшенню трансакційних витрат суб'єктів господарювання, включаючи корупційні платежі.

На нашу думку, потреби малого бізнесу у вдосконаленні інституційного середовища аналогічні потребам середнього та великого бізнесу. Але слід врахувати, що високі витрати, пов'язані з отриманням дозволів на здійснення діяльності, виконанням контрактів, захистом прав власності роблять відповідні послуги менш доступними для суб'єктів малого бізнесу, ніж великого. Малий бізнес є більш уразливим до бюрократичного тиску, зважаючи на фінансові обмеження та обмеження, пов'язані з кваліфікацією підприємців. Але малий бізнес є більш гнучким та швидше реагує на заходи з дерегулювання, що підвищує їх актуальність для даного виду підприємництва.

Подальше дослідження окресленої в статті проблеми буде здійснюватися з урахуванням впливу на мале підприємництво пандемії COVID-19. Зокрема, актуальним є визначення змін інституційного характеру, що мають сприяти адаптації механізму взаємодії бізнесу з державою в умовах пандемії.

Література.

1. Варналій З. Фіскальна політика та її вплив на розвиток малого і середнього бізнесу в Україні. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2018. № 5. С.28-51. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2018/257/pdf/28-51.pdf> (дата звернення: 5.04.2021).
2. Державна служба статистики України. Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.02.2021).
3. Деякі питання реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року. Розпорядження КМУ від 10.05.2018. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=ed4b3e26-1ec5-457e-b4b0-0619511f7e74&tag=SpriianniaRozvitkuPidpriemnitstva> (дата звернення: 19.03.2021).
4. Диес Ф., Дюваль Р., Маджи К., Пьерри Н. Укрощение волны неплатежеспособности малых и средних предприятий. 2021. 3.04. URL: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2021/04/02/blog-taming-the-wave-of-small-and-medium-enterprise-insolvencies> (дата звернення: 18.04.2021).
5. Дорожня карта Doing Business 2017 - шлях з 57 етапів. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=058ed9d5-5863-47cf-9552-1c0dedd54208&title=DorozhniaKartaDoingBusiness2017-ShliakhIz57-Etapiv> (дата звернення: 25.03.2021).
6. Доходи зведеного бюджету України (2014 – 2020). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income> (дата звернення: 16.04.2021).
7. Закон України «Про розвиток і державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 18.03.2021).
8. Іванишина О.С., Деміденко Л.С. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності: сучасний стан та напрями її вдосконалення. Ефективна економіка. 2020. №5. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.87 URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2020/89.pdf (дата звернення: 4.05.2021).
9. Овсієнко О.В. Бізнес-адміністрування у правовій економіці. Modern Management: Economy and Administration. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2018, pp.216.
10. Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, плану дій щодо підвищення позиції України в рейтингу Світового банку “Ведення бізнесу” (“Doing Business”) та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України. Розпорядження КМУ від 4.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1413-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.03.2021).
11. Beauregard R., Lopez J. A., Spiegel M. M.. Small Business Lending during COVID-19. Research from the Federal Reserve Bank of San Francisco. 2020. November, 23. URL: <https://www.frbsf.org/economic-research/files/el2020-35.pdf> (дата звернення: 18.04.2021).
12. Doing Business 2015. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2015>(дата звернення: 27.03.2021).
13. Doing Business 2016. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2016> (дата звернення: 27.03.2021).
14. Doing Business 2017. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2017> (дата звернення: 27.03.2021).
15. Doing Business 2018. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2018> (дата звернення: 27.03.2021).
16. Doing Business 2019. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2019>
17. Doing Business 2020. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020> (дата звернення: 27.03.2021).
18. Doing Business-2021: Україна може піднятися на 10-20 сходинок у новому рейтингу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/doing-business-2021-ukrayina-mozhe-pidnyatisya-na-10-20-shodinok-u-novomu-rejtingu> (дата звернення: 8.04.2021).
19. Miller T., Kim A. B. 2015 Index of Economic Freedom. The Heritage Foundation. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2015/book/index_2015.pdf (дата звернення: 20.04.2021).

20. Miller T., Kim A. B., Roberts J. M. 2021 Index of Economic Freedom. The Heritage Foundation. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/2021_Index_of_Economic_Freedom_FINAL.pdf (дата звернення: 20.04.2021).
21. SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2020. URL: <https://www.oecd.org/publications/sme-policy-index-eastern-partner-countries-2020-8b45614b-en.htm> (дата звернення: 18.04.2021).
22. Shaposhnykov K., Holovko O. Public regulation and administration in the sphere of small business. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol.5. №4. P.236-242. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/727/pdf> (дата звернення: 10.03.2021). DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-236-242>

References.

1. Varnalii, Z. (2018), "Fiscal policy and its impact on the development of small and medium business in Ukraine", *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, № 5, pp. 28-51, available at: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2018/257/pdf/28-51.pdf> (Accessed: 5 April 2021).
2. State statistics service of Ukraine (2020), "Pokaznyky diialnosti subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed: 6 February 2021).
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "Deiaki pytannia realizatsii Stratehii rozvytku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini na period do 2020 roku", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=ed4b3e26-1ec5-457e-b4b0-0619511f7e74&tag=SprianniaRozvitkuPidpriemnytstva> (Accessed: 19 March 2021).
4. Dies, F., Diuval, R., Madzhy and K., Pierri, N. (2021), "Taming the Wave of Small and Medium Enterprise Insolvencies", 3.04, available at: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2021/04/02/blog-taming-the-wave-of-small-and-medium-enterprise-insolvencies> (Accessed: 18 April 2021).
5. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2015), "Dorozhnia karta Doing Business 2017 - shliakh z 57 etapiv", available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=058ed9d5-5863-47cf-9552-1c0dedd54208&title=DorozhniaKartaDoingBusiness2017-ShliakhIz57-Etapiv> (Accessed: 25 March 2021).
6. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "Dokhody zvedenoho biudzhetu Ukrainy (2014 – 2020)", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income> (Accessed: 16 April 2021).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "Pro rozvytok i derzhavnu pidtryмку maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (Accessed: 18 March 2021).
8. Ivanyshyna, O.S. and Demidenko, L.S. (2020), "Simplified system of taxation, accounting and reporting: current state and directions of its improvement", *Efektivna ekonomika*, №5, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/89.pdf (Accessed: 4 May 2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.87
9. Ovsienko, O.V. (2018), "Business administration in legal econom". *Modern Management: Economy and Administration*. Monograph. The Academy of Management and Administration in Opole, Opole, pp.216.
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo derehuliatzii hospodarskoi diialnosti ta pokrashchennia biznes-klimatu, planu dii shchodo pidvyshchennia pozytsii Ukrainy v reitynhu Svitovoho banku "Vedennia biznesu" ("Doing Business") ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh rozporiadzhen Kabinetu Ministriv Ukrainy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1413-2019-%D1%80#Text> (Accessed: 19 March 2021).
11. Beauregard, R., Lopez, J. A. and Spiegel, M. M. (2020), "Small Business Lending during COVID-19", Research from the Federal Reserve Bank of San Francisco, November, 23, available at: <https://www.frbsf.org/economic-research/files/el2020-35.pdf> (Accessed: 18 April 2021).
12. The World Bank (2015), "Doing Business 2015", available at: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2015> (Accessed: 27 March 2021).
13. The World Bank (2016), "Doing Business 2016", available at: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2016> (Accessed: 27 March 2021).
14. The World Bank (2017), "Doing Business 2017", available at: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2017> (Accessed: 27 March 2021).
15. The World Bank (2018), "Doing Business 2018", available at: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2018> (Accessed: 27 March 2021).
16. The World Bank (2019), "Doing Business 2019", available at: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2019> (Accessed: 27 March 2021).
17. The World Bank (2020), "Doing Business 2020", available at: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020> (Accessed: 27 March 2021).
18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "Doing Business-2021: Ukraina mozhe pidniatysia na 10-20 skhodnyk u novomu reitynhu", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/doing-business-2021-ukrayina-mozhe-pidnyatysya-na-10-20-shodnyk-u-novomu-rejtingu> (Accessed: 8 April 2021).
19. Miller, T. and Kim, A. B. (2015), "2015 Index of Economic Freedom", The Heritage Foundation, available at: https://www.heritage.org/index/pdf/2015/book/index_2015.pdf (Accessed: 20 April 2021).
20. Miller, T., Kim and A. B., Roberts, J. M. (2021), "2021 Index of Economic Freedom", The Heritage

Foundation, available at: https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/2021_IndexOfEconomicFreedom_FINAL.pdf (Accessed: 20 April 2021).

21. OECD et al. (2020), “SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2020: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe”, SME Policy Index, European Union, Brussels/OECD Publishing, Paris, available at: <https://doi.org/10.1787/8b45614b-en> (Accessed: 18 April 2021).

22. Shaposhnykov, K. and Holovko, O. (2019), “Public regulation and administration in the sphere of small business”, *Baltic Journal of Economic Studies*, vol.5, №4, pp. 236-242, available at: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/727/pdf> DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-236-242> (Accessed: 10 March 2021).

Стаття надійшла до редакції 18.05.2021 р.